

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»

ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg, Karl Joël τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Basel, Χ. Ἀνδρούτσος τακτ. καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ernst Hoffman τακτ. καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg, Erich Frank τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg, Guido Calogero τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης, Κ. Τριανταφυλλόπουλος τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, Κωνστ. Λογοθέτης τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, August Faust ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg, Χαρ. Τζωρτζόπουλος ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, Franz Böhm διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας, Παν. Κανελλόπουλος διδάκτωρ τῆς Νομικῆς, Κωνστ. Ἰσάτσος, Ἰω. Θεοδωρακόπουλος διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας.

Διευθυνόμενον
ὑπὸ

Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
"ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΝ,"
ΕΔΟΥΑΡΔΟΥ ΛΩ 8
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ἡ Αἰωνία Νεότης τῶν Ἑλλήνων

ΥΠΟ

HEINRICH RICKERT

Ἐπιμεθεῖς συνειθισμένοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος νὰ ὀμιλοῦμεν περὶ ἀρχαιότητος, ἐννοοῦμεν δὲ δι' αὐτοῦ πρὸ πάντων τούτων Ἑλληνας καὶ τοὺς Ῥωμαίους. Ἦδη ὁ Francis Bacon, ὁ ὁποῖος ἐθεώρει τὴν ἀλήθειαν ὡς μίαν «θυγατέρα τῆς ἐποχῆς» καὶ ἔνεκα τούτου ἠγωνίζετο ὑπὲρ τοῦ παρόντος καὶ κατὰ τοῦ παρελθόντος, ἠμφισβήτησε τὸν ὄρον «ἀρχαιότης». Οἱ ἀρχαῖοι, οὕτω νομίζει ὁ Bacon (π.χ. *Novum Organon* I, 84), δὲν εἶναι οἱ πρὸ πολλοῦ τεθνεῶτες ἄνθρωποι, ἀλλὰ ἡμεῖς, οἵτινες ζῶμεν σήμερον· οἱ δὲ λαοὶ τῆς καλουμένης ἀρχαιότητος δέον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἡμᾶς, νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς νέοι. Ὁ Bacon ἤθελε δι' αὐτοῦ νὰ στραφῇ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ κατὰ τῆς ἀυθεντικότητος καὶ τοῦ ἀπολύτου κύρους τῶν Ἑλλήνων. Ἐνόμιζεν ὅτι ἡ ἡμετέρα ἐποχὴ πρόκειται, ὡς μεταγενεστέρα, νὰ θεωρηθῇ συνάμα καὶ ὡς ἡ ὠριμωτέρα καὶ ὡς ἡ περισσότερον ἀνεπτυγμένη, κατὰ τοῦτο δὲ δύναται νὰ ἐγείρῃ μείζονας ἀξιώσεις κύρους ἀπὸ τούτων προγενεστέρας βεβαίως, τῇ ἀληθείᾳ ὅμως νεωτέρους λαούς.

Εἶναι δυνατόν νὰ υἱοθετήσῃ τις τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ Bacon ὅτι οἱ καλούμενοι ἀρχαῖοι εἶναι τῶ ὄντι οἱ νέοι; Εἰς τὰς ἡμέρας μάλιστα καθ' ἃς ζῶμεν, δὲν θὰ ἐκλάβῃ τις τοῦτο ὡς μίαν ταπείνωσιν τοῦ ἀυθεντικοῦ κύρους τῶν ἀρχαίων. Ἡ νεότης θεωρεῖται γενικῶς σήμερον ὡς πρότερον. Τῶ ὄντι δὲ εἶναι δυνατόν ἡ ἀντίληψις, ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶναι ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ κατ' ἐξοχὴν νέοι, νὰ ἐνισχυθῇ καὶ διὰ μιᾶς ἄλλης ἀπόψεως· δύναται τις νὰ ὀμιλήσῃ περὶ μιᾶς σήμερον ἀκόμη ὑπαρχούσης καὶ ἰσχυρούσης νεανικότητος τῶν Ἑλλήνων, καὶ συνεπῶς νὰ προσδώσῃ εἰς τὸν λαὸν τοῦτον ἄχρονον ἢ *αιωνίαν νεότητα*.

Ἡ γενικωτάτη ἀποψις, ἀπὸ τῆς ὁποίας εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ τοῦτο δικαίως, εἶναι καταφανής. Οἱ Ἕλληνες δέον ἔνεκα τούτου ἀκριβῶς νὰ ἐμφανίζωνται εἰς ἡμᾶς ἀκόμη ὡς νέοι, διότι ἦσαν ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεως οἱ πρῶτοι οἵτινες ἐδημιούργησαν ἐκεῖνο ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζεται ἀκόμη ὁ πολιτισμὸς τῆς ἡμετέρας ἐποχῆς. Ἐξετάζοντες τοὺς

Ἑλληνας ἐξετάζομεν τῷ ὄντι τὴν ἰδικήν μας νεότητα· τὸ τέκνον ἐγένετο ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ πατήρ τοῦ ἀνδρός. Τοῦτο ἰσχύει εἰδικῶς διὰ τὴν ἐπιστήμην ἢ τὴν φιλοσοφίαν. Παρὰ τοῖς Ἑλλησι φιλοσόφοις, οἵτινες, καθόσον γνωρίζομεν τὴν ἱστορίαν, ἐνδιέτριψαν τὸ πρῶτον ἐν τῇ αὐστηροτάτῃ τῆς ἐννοίας λέξεως περὶ τὴν ἐπιστήμην, εὐρίσκομεν ἐκεῖνο εἰς τὸ ὁποῖον συγκίσταται ἀκόμη σήμερον ἡ ἀρχὴ πάσης ἐπιστήμης. Ἐνταῦθα λοιπὸν δὲν πρόκειται μόνον περὶ πράγματος χρονικῶς ἀρχικοῦ, ἀλλὰ συγχρόνως περὶ πράγματος μετὰ τοῦ ὁποῖου ἀρχίζει πάντοτε πᾶς τις ὅστις θέλει νὰ φιλοσοφήσῃ. Ἄλλως διατυποῦντες τὸ πρᾶγμα λέγομεν ἡ νεότης τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, συνάμα δὲ καὶ αἱ ἑλληνικαὶ θέσεις τῆς ἐπιστήμης γενικῶς, εἶναι συνάμα αἱ δι' ἀπάσας τὰς ἐποχὰς ἰσχύουσαι ἀρχαὶ τοῦ ἀγαθοῦ τούτου τοῦ πολιτισμοῦ, ἢτοι τῆς ἐπιστήμης καθόλου. Τὸ ἀρχέγονον, ὅπερ διανοήθησαν οἱ Ἕλληνες εἶναι στοιχειῶδες, ὑπὸ τὴν ἐννοίαν μιᾶς συνεχοῦς θεμελιώσεως, ἢτοι εἶναι ἀρχὴ θεμελιοῦσα τὴν ἐπιστήμην γενικῶς. Στρεφόμενοι δὲ πρὸς τοὺς Ἑλληνας καὶ κατανοοῦντες ἐκ τῶν ὑστέρων τὰ νοήματα αὐτῶν, δυνάμεθα καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ γίνωμεν νέοι δι' ἐκείνων καὶ οὕτω πῶς νὰ συμμετάσχωμεν τῆς αἰωνίας νεότητος αὐτῶν.

Εἶναι δυνατόν νὰ καθορίσωμεν ἐννοιολογικῶς σαφῶς καὶ συντόμως τὴν γενικωτάτην αἰτίαν ὡς πρὸς τὰ ἀνωτέρω ; Βεβαίως παραιτούμεθα ἐνταῦθα πάσης ἀναλυτικῆς ἱστορικῆς ἐκθέσεως, ζητοῦμεν δὲ νὰ ἐπεξεργασθῶμεν μόνον τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μᾶς ἀναγκάζει νὰ εἴπωμεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες τὸ πρῶτον καὶ συνεπῶς δι' ὅλους τοὺς χρόνους ἐξῆλθον, δι' ἐνὸς θεμελιώδους βήματος, ἐκ τοῦ προεπιστημονικοῦ ἢ προφιλοσοφικοῦ σταδίου τοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐπιστημονικὸν καὶ φιλοσοφικὸν στάδιον. Συνίσταται ἴσως τὸ πρῶτον τοῦτο βῆμα εἰς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον προδίδει εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν τὴν αἰωνίαν νεότητα, ὑφ' ἣν ἐννοίαν ὠρίσαμεν ἀνωτέρω ; Προπαρασκευάζοντες τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο, ρίπτομεν πρωτίστως ἐν βλέμμα ἐπὶ τῆς οὐσίας τῆς φιλοσοφίας γενικῶς. Πᾶσα ἐπιστήμη ἔχει ὡς σκοπὸν τὴν γνῶσιν· πᾶσα δὲ γνῶσις προϋποθέτει τρεῖς παράγοντας· πρῶτον ἐν ὑποκείμενον ἢ ἐγὼ τὸ ὁποῖον γινώσκει, δεύτερον ἐν ἀντικείμενον τὸ ὁποῖον γινώσκειται, καὶ τρίτον ἐν μέσον δι' οὗ τὸ ὑποκείμενον δύναται νὰ γνωρίσῃ τὸ ἀντικείμενον καὶ τὸ ὁποῖον εἶναι κατὰ τοῦτο τὸ μέσον ὑπὸ

τὴν κυρίαν σημασίαν τῆς λέξεως, καθότι εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον μεταξὺ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, εἰς τρόπον ὥστε νὰ συνδέῃ ἀμφοτέρωθεν πρὸς ἄλληλα. Ἡ οὐσία τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης θὰ ἦτο δυνατόν νὰ καθορισθῇ ἐν τῇ ἰδιορρυθμίᾳ αὐτῆς καὶ ἐκ τῶν τριῶν τούτων παραγόντων. Ἡ πρώτη φιλοσοφία τῶν Ἑλλήνων ἐστράφη κυρίως πρὸς τὸ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως καὶ δὴ κατὰ τρόπον καθ' ὃν τὸ γινῶσκον ὑποκείμενον ὡς καὶ τὸ μέσον τῆς γνώσεως ἠγνοοῦντο ἢ παρεμερίζοντο ἀσυνειδήτως ὑπὸ τῶν πρώτων Ἑλλήνων φιλοσόφων. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοῦτο ἐὰν διατιθέμεθα, ἐνταῦθα ὅπου πρόκειται νὰ φιλοσοφήσωμεν ἐπὶ τοῦ θεμελιώδους βήματος τὸ ὁποῖον τὸ πρῶτον οἱ Ἕλληνες ἔκαμαν, χωρὶς νὰ ἐνδιατρίψουν περὶ τὴν ἰδίαν αὐτῶν προᾶξιν, νὰ στραφῶμεν κυρίως πρὸς τὸ ὑποκείμενον, τοῦτέστι πρὸς τὸν ἄνθρωπον ὅστις ἔχει ὡς σκοπὸν τὴν γνῶσιν, τότε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐν Ἑλλάδι ἐγεννήθη νέον εἶδος ἀνθρώπων, τὸ ὁποῖον προηγουμένως δὲν ὑπῆρχε καὶ ὅτι τὸ εἶδος τοῦτο κατέστησε δυνατόν τὴν ἐπιστημονικὸν ἢ φιλοσοφικὸν τρόπον τοῦ διανοεῖσθαι καθ' ἑαυτοῦ. Τὴν οὐσίαν τοῦ εἴδους τούτου θὰ συνταυτίσωμεν πρὸς ἐκεῖνο εἰς τὸ ὁποῖον συνίσταται ἡ αἰωνία νεότης τῶν Ἑλλήνων.

Συνήθως χαρακτηρίζει τις τὸ νέον καλλίτερον συγκρίνων τοῦτο πρὸς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶναι ἀμέσως προγενέστερον τούτου· οὕτω δὲ κατανοεῖ τὴν θεμελιώδη διαφορὰν τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ προγενεστέρου καὶ μεταγενεστέρου. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον θὰ ἐπιληφθῶμεν καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα τοῦ ζητήματος. Πρὸς ἀκριβεστέραν ὁμῶς ἐπεξεργασίαν τῆς θεμελιώδους ἀντιθέσεως μεταξὺ ἀρχαίου καὶ νέου θὰ ἐπεβάλλετο νὰ μὴ περιορισθῶμεν εἰς τὴν ἐπιστήμην ἢ τὴν φιλοσοφίαν, ἀλλὰ νὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ κατανοήσωμεν ὅσον εἶναι δυνατόν γενικῶς τὴν ἰδιορρυθμίαν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἐν τῇ σχέσει αὐτῆς πρὸς τοὺς προγενεστέρους τρόπους πνευματικῆς ζωῆς. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον εἶναι ἀνάγκη νὰ στραφῶμεν καὶ πρὸς ἕτερον πεδίον τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὸ ὁποῖον τὸ βῆμα τὸ ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ἔκαμαν παρουσιάζει ἀναλογίαν πρὸς τὸ βῆμα δι' οὗ οἱ Ἕλληνες ἔφθασαν εἰς τὴν ἐπιστήμην ἢ τὴν φιλοσοφίαν.

Πρὸς τοῦτο ἀναφέρομεν ἐν γνωστὸν χωρίον τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου. Ὁ ἱστορικὸς οὗτος ἐμφανίζει τὸν Περικλῆ ἐν τῷ ἐπιταφίῳ αὐτοῦ λέγοντα «φιλοκαλοῦμεν μετ' εὐτελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας». Ποίαν ἔννοιαν ἔχει τὸ χωρίον τοῦτο ἐν σχέσει

πρὸς τὸ ὅλον τοῦ ἐπιταφίου λόγου δὲν ἐροῦν ὅμην ἐνταῦθα. Ἄρχει εἰς ἡμᾶς νὰ ἴδωμεν ὅτι ἐνταῦθα ἡ τέχνη συμπαρατίθεται τῇ ἐπιστήμῃ ὡς μία ἰδιαιτέρα ἐνέργεια τῶν Ἑλλήνων· τοῦτο δὲ βεβαίως δὲν εἶναι τυχαῖον, διότι τῷ ὄντι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον οἱ Ἕλληνες ἐδημιούργησαν ἐπ' ἀμφοτέρων τούτων τῶν πεδίων ἀποτελεῖ μίαν νέαν ἐποχὴν, τὴν σημασίαν τῆς ὁποίας κατανοοῦμεν κάλλιστα μόνον ἂν συγκρίνωμεν τὰ ἔργα τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἐκεῖνα ἐνὸς ἄλλου μεγάλου πολιτισμένου λαοῦ καὶ συγκεκριμένως πρὸς τὰ ἔργα τὰ δημιουργηθέντα ἐν Αἰγύπτῳ ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν πεδίων τούτων.

II

Πρὸς τοῦτο ἀφορμώμεθα ἐκ τῆς αἰγυπτιακῆς τέχνης. Ἡ ἰδιορρυθμία αὐτῆς, ἣτις ἔχει δι' ἡμᾶς σημασίαν, εἶναι καταφανής, ὅχι τόσον εἰς τὰ ἔργα τῆς κανονικῆς γλυπτικῆς ὅσον εἰς τὰ ἀνάγλυφα, συνεπῶς δὲ καὶ εἰς τὴν ζωγραφικὴν καὶ ἰχνογραφίαν, δηλαδὴ παντοῦ ἐκεῖ ὅπου ὁ ἡμέτερος κόσμος τῶν τριῶν διαστάσεων ἀνάγεται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν δύο διαστάσεων, πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον μεταμορφώνεται. Εἰς τοὺς κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον παριστανομένους ἀνθρώπους παρατηρεῖ εὐκόλως πᾶς τις ὅστις εἶναι συνειθισμένος εἰς εὐρωπαϊκὰ ἔργα τέχνης, ὅτι αἱ κατατομαὶ τῶν κεφαλῶν δεικνύουσι τὰς γραμμὰς τῶν ὀνῶν τῷ ὄντι ἐκ τῆς πλευρᾶς, ἢτοι πλαγίως, ἐνῶ τὸν ὀφθαλμὸν ἐκ τῶν ἔμπροσθεν. Πόθεν προέρχεται τοῦτο; Ἡ αἰγυπτιακὴ τέχνη παρουσιάζει συγγένειαν πρὸς τὸν τρόπον καθ' ὃν ἰχνογραφοῦν σήμερον ἀκόμη τὰ παιδιὰ. Καὶ αὐτὰ παριστάνουν συνήθως τὰ πρόσωπα *en profile*, τὸν δὲ ὀφθαλμὸν *en face*. Διατὶ πράττουν τοῦτο; Αἱ δύο διαφοροὶ ὄψεις τῆς ὀνὸς καὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ εἶναι ἐκεῖναι αἵτινες, ὡς ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικαί, ἐντυποῦνται συνήθως εἰς τὴν μνήμην. Βεβαίως οἱ αἰγύπτιοι καλλιτέχναι διείποντο ὑπὸ τῶν αὐτῶν αἰτίων. Ἀναφορικῶς πρὸς τοῦτο δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι, τόσον τὰ παιδιὰ ὅσον καὶ οἱ Αἰγύπτιοι, δὲν ζωγραφίζουσι κυρίως ἐκεῖνο τὸ ὅποιον κατὰ τὴν στιγμήν τοῦ ζωγραφίζεσθαι τῷ ὄντι βλέπουν, ἀλλὰ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον διετήρησαν καλλίτερον ἐκ τῶν παριστανομένων πραγμάτων ἐν τῇ μνήμῃ αὐτῶν. Ἐκ τῆς γνώσεως τῆς διὰ τῆς μνήμης προσγενομένης γνωρίζουσι ὅτι ἡ ὄψις ἔχει μορφήν σκαπάνης, ὁ δὲ ὀφθαλμὸς παρουσιάζει μορφήν ὠρειδῆ. Ἀναλόγως δὲ πρὸς ταῦτα διάμορφώνεται ἡ ἀνθρωπίνη κεφαλὴ κατὰ τὸ ζωγραφίζεσθαι.

Τοῦτο εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῆ καὶ ἀπὸ μιᾶς γενικότερας ἀπόψεως. Ἡ γνώσις ἡμῶν ἤτις ἐντεταυῖα καλλίτερον εἰς τὴν μνήμην, εἶναι ἢ αὐτῆ, τοῦλάχιστον εἰς πολλὰς περιπτώσεις, μὲ ἐξείνην τὴν ὁποίαν χρησιμοποιούμεν καλλίτερον εἰς τὴν πρακτικὴν ζωὴν. Ἡ αἰτία δὲ τούτου εἶναι φανερά. Ἀρχικῶς εἴμεθα ὅλοι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον χαρακτηρίζει τις σήμερον δι' ἑνὸς φιλοσοφικοῦ ὄρου, «πραγματισταί». Δίδομεν προσοχὴν εἰς τὰ πράγματα μόνον ἐφ' ὅσον ἔχουσι σημασίαν διὰ τὰ πρακτικὰ ἡμῶν συμφέροντα. Ἀνάγκαι τῆς καθημερινῆς ζωῆς προσδιορίζουν συνεπῶς, τοῦλάχιστον κατὰ μέγα μέρος, τὰς γνώσεις τὰς ὁποίας ἔχομεν περὶ τοῦ περιβάλλοντος ἡμῶν. Ὑπὸ τὴν ἐποψὴν ταύτην δικαιούμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τόσον τὰς ἰχνογραφίας τῶν παιδιῶν ὅσον καὶ τὰ ἀνάγλυφα τῶν αἰγυπτίων καλλιτεχνῶν «πραγματιτικά». Δεικνύουν ἓνα αἰσθητικὸν πραγματισμόν.

Τὸ προκείμενον θέμα θὰ ἦτο δυνατόν νὰ τὸ ἀναπτύξωμεν ἐνκόλως. Ἐν τούτοις ἀρκοῦμεθα εἰς τὸ νὰ προσθέσωμεν ἀκόμη ἓν παράδειγμα. Εἰς τὰ αἰγυπτιακὰ ἀνάγλυφα τὰ περισσότερα πρόσωπα στρέφουν πρὸς ἡμᾶς τὴν δεξιὰν κατατομὴν (profile). Παράβασις τοῦ γενικοῦ τούτου τρόπου τοῦ παριστάνειν γίνεται συνήθως μόνον τότε, ὅταν εἶναι ἀναγκαῖον, ἐκ λόγων συμμετρίας, νὰ παρουσιασθοῦν οἱ ἄνθρωποι καὶ ἐκ τῆς ἀριστερᾶς αὐτῶν πλευρᾶς. Τὸ γεγονός τοῦτο τὸ παρατήρησαν πρὸ πολλοῦ οἱ γνώσται τῆς αἰγυπτιακῆς τέχνης, ἢ αἰτία ὅμως τούτου δὲν ἦτο εἰς αὐτοὺς ἐντελῶς νοητή. Ἐσχάτως ὅμως ὁ Heinrich von Recklinghausen ἐδημοσίευσεν μίαν πραγματείαν ἐν τῇ «Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde» (63. Band, 1. Heft) περὶ «Rechtsprofile und Linksprofile in der Zeichenkunst der alten Aegypter» ἤτοι περὶ δεξιᾶς καὶ ἀριστερᾶς κατατομῆς ἐν τῇ ἰχνογραφικῇ τέχνῃ τῶν ἀρχαίων αἰγυπτίων. Ἡ πραγματεία αὕτη, ἀνεξαρτήτως τῶν σκέψεων, αἱ ὁποῖαι ἐνδιαφέρουν ἡμᾶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου, φῶς ἐπὶ τῆς πολλάκις παρατηρηθείσης ἰδιορρυθμίας τῆς αἰγυπτιακῆς τέχνης. Ἐμφανίζει δὲ συνάμα ἐκ νέου ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἐπιθυμοῦμεν νὰ ὀνομάσωμεν πραγματιστικὸν χαρακτῆρα. Οἱ Αἰγύπτιοι παριστάνουν κατὰ τὸν Recklinghausen τὸν ἄνθρωπον κατὰ κανόνα ἐκ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς, διότι ὁ ἄνθρωπος εἶναι κατὰ κανόνα δεξιῶς (ἐργάζεται διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς). Ἐνεκα δὲ τούτου κατὰ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ, ὅπως π.χ. κατὰ τὴν χοῆσιν τῶν βραχιόνων, ὅταν τοξεύει ἢ ὅταν ἐργάζεται διὰ τῆς ἀξίνης, μεταχειρίζεται τὸν δεξιὸν βραχίονα κατὰ τρέ-

πον ὅστε μία παράστασις ἢ ὁποία ἀποφεύγει νὰ παρουσιάσῃ εἰς ἡμᾶς τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῶν ὀπισθῶν, κατ' ἀνάγκην παρουσιάζει εἰς ἡμᾶς τὴν δεξιὰν αὐτοῦ κατατομὴν. Ὁ Heinrich von Recklinghausen σημειώνει καὶ ὡς πρὸς τοῦτο καὶ ὡς πρὸς ἄλλας ἰδιορρυθμίας τῆς αἰγυπτιακῆς τέχνης τὰ ἑξῆς: «Ἡ διάνοια ἡμῶν δημιουργεῖ εἰκόνας ἀνταποκρινομένας πρὸς τὰ ἔργα ἡμῶν, ὅταν δὲν προσφέρονται τοιαῦται εἰς αὐτὴν αἰετῶς ἔξωθεν, διὰ τῆς μεταμορφώσεως τῶν μὴ ἀνταποκρινομένων εἰς τὰ ἔργα ἡμῶν ἐντυπώσεων τῆς ὁράσεως. Ἡ μνήμη ἡμῶν διατηρεῖ κατ' ἐξοχὴν παραστάσεις ἀνταποκρινομένας εἰς τὰ ἔργα ἡμῶν, διότι μόνον αὗται εἶναι ἱκαναὶ νὰ κυβερνήσουν τὴν κίνησιν τῶν μελῶν ἡμῶν καὶ νὰ διευθύνουν τὴν ἐνέργειαν ἡμῶν. Ὁ ἀρχέγονος καλλιτέχνης παραλαμβάνει τὰς εἰκόνας αὐτὰς ἐκ τῆς μνήμης αὐτοῦ καὶ ἰχνογραφεῖ ἢ ζωγραφίζει παντοῦ καὶ πάντοτε συμφώνως πρὸς τὴν παράστασιν, τόσον εἰς τοὺς Αἰγυπτίους ὅσον καὶ εἰς τοὺς σημερινοὺς φυσικοὺς λαοὺς, συνάμα δὲ καὶ εἰς τὰ παιδιὰ. Ὁ τρόπος οὗτος τοῦ ἰχνογραφεῖν εἶναι ὁ ψυχολογικῶς προγενέστερος καὶ εἰς πάντα ἔμφυτος». Τοῦτο εἶναι βεβαίως ἀληθὲς καὶ ἐπικυρώνει τὸν δι' ἡμᾶς σπουδαῖον πραγματιστικὸν χαρακτῆρα τῆς αἰγυπτιακῆς τέχνης. Ὁ ἄνθρωπος παρουσιάζεται ἐν αὐτῇ, ὅσον εἶναι δυνατὸν περισσότερον, ἐν τῇ πρακτικῇ αὐτοῦ μορφῇ. Τοῦτο προσδίδει εἰς τὰ αἰγυπτιακὰ ἔργα τὴν εἰς πάντας εὐνόητον «ζωηρότητα» ἢ ὁποία ἀκριβῶς κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν, ὅπου κηρύσσεται ἡ φιλοσοφία τῆς ζωῆς (Lebensphilosophie), προξενεῖ ἐντύπωσιν καὶ εἰς εὐρυτέρους ἀκόμη κύκλους. Ὅπως παρατηροῦμεν ὅτι τὰ αἰγυπτιακὰ πρόσωπα ζοῦν, οὕτω πῶς ζῶμεν καὶ ἡμεῖς κατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν.

Ἄν λοιπὸν συγκρίνωμεν τὰ ἔργα τῆς ἐλληνικῆς τέχνης πρὸς τὰς αἰγυπτιακὰς αὐτὰς μορφὰς θὰ παρατηρήσωμεν ὅτι παρουσιάζουσιν ἐλάχιστὰ ἴχνη ζωηρότητος τοῦ πραγματιστικοῦ εἶδους. Βεβαίως, ὑπὸ ὁρισμένην ἔννοιαν, δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν καὶ τὰ ἐλληνικὰ ἔργα ὡς ἑξόχως «ζωντανά», τοῦτο ὅμως στηρίζεται ἐπὶ ἐντελῶς ἄλλων παραγόντων. Ὅτι δὲ ἀφορᾷ τὸν πραγματισμὸν, τὰ ἔργα ταῦτα εὐρίσκονται εἰς θεμελιώδη ἀντίθεσιν πρὸς τὰ καλλιτεχνήματα τῶν Αἰγυπτίων. Οἱ καλλιτέχναι, οἱ ὁποῖοι ἐδημιούργησαν αὐτὰ, ἀπεσπάσθησαν ὀλοκληρωτικῶς ἐκ τῆς πρὸς τὴν πραγματικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου προσανατολισμένης ἀντιλήψεως. Οὗτοι δὲν ἤθελαν νὰ παραστήσουν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐνετυπώθη εἰς αὐτοὺς ἐκ τῆς ἰδίας ζωῆς καὶ ἐκ τοῦ

ιδίου αὐτῶν περιβάλλοντος, ἀλλὰ προσέχον κατὰ τὴν ἐκείνου τὴν ὁπτασίαν τὸ ὄντι **ἔβλεπον**. Ἦσαν λοιπὸν, κατὰ τὴν καλλιτεχνικὴν διαμόρφωσιν τοῦ κόσμου, παραδεδωμένοι εἰς **αὐτὴν ταύτην τὴν θέαν** (Anschauung), χωρὶς νὰ προσθέσουν τι ἐκ τῶν ἀναγκῶν τῆς πρακτικῆς ζωῆς εἰς τὰς εἰκόνας τὰς δεδομένας εἰς τὸν ὀφθαλμὸν. Βεβαίως μετεμώρφωναν καὶ οἱ Ἕλληνες ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἔβλεπον κατ' ἓνα οἷονδήποτε τρόπον, συγκαταλεγμένως δὲ κατὰ τρόπον δημιουργοῦντα μίαν «ὄραϊαν» εἰκόνα. Ἡ μεταμόρφωσις ὅμως ὡς πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτῶν δὲν ἐνδικαίεται ἡμᾶς ἐνταῦθα καὶ συνεπῶς δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐροῦνται περὶ τοῦ στήριξεται «ἡ ὄραϊότης» ἐνὸς ἐλληνικοῦ καλλιτεχνήματος. Σημαντικὸν εἶναι μόνον τοῦτο, ὅτι κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ὄραϊοῦ ὁ Ἕλληνας καλλιτέχνης οὐδαμῶς εἶναι πραγματιστικῶς προσανατολισμένος. Τὸ θεατὸν, τὸ ὄρατὸν τοῦ κόσμου ἐθεωρεῖτο ἐνταῦθα, ὡς τοιοῦτο, οἰσιῶδες, ἐφ' ὅσον ἤρεσκεν εἰς τὸν καλλιτέχνην. Δεδομένου δὲ τούτου ἔπρεπε ὁ καλλιτέχνης, ὅταν ἤθελε νὰ παραστήσῃ ἓνα ἀνθρώπινον *en profile*, νὰ μορφώσῃ τὸν ὀφθαλμὸν ὅπως βλέπει τις αὐτὸν ἐκ τῶν πλαγίων καὶ ὄχι ὅπως ἐντυποῦται συνήθως εἰς τὴν μνήμην τῆς καθημερινῆς ζωῆς.

Σήμερον εἴμεθα τόσον συνειδησμένοι εἰς τὸν ἐλληνικὸν ταῦτον τρόπον τῆς καλλιτεχνικῆς παραστάσεως, ὥστε πολλοὶ νομίζουν ὅτι οἷοςδήποτε ἄλλος τρόπος παραστάσεως εἶναι ἀδύνατος καὶ ὅτι τέχνη ὑπάρχει μόνον ἐκεῖ ὅπου ἐπεκράτησεν ὁ ἐλληνικὸς τρόπος τοῦ θεωρεῖν τὸν κόσμον. Ἀναφορικῶς πρὸς τοῦτο εἶναι σπουδαῖον νὰ ἐννοήσῃ τις, ὅτι ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ τῆς τέχνης ἐν γένει, ἀλλὰ περὶ ἐνὸς ὀρισμένου **εἴδους** τέχνης τὸ ὅποιον ὀφείλομεν τὸ πρῶτον εἰς τοὺς Ἕλληνας. Καὶ ὁ H. von Recklinghausen τονίζει δητῶς ἐν τῇ ρηθείσῃ πραγματείᾳ αὐτοῦ, ὅτι ἡ τέχνη αὕτη τὴν ὁπταίαν ὀνομάζει «ἀνάλογον πρὸς τὴν ὄρασιν (sehendrucksgemässe) «ἀνεκαλύφθη» ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ προσθέτει «παρ' αὐτῶν προσέλαβον αὐτὴν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὅλοι οἱ ἄλλοι πολιτισμένοι λαοὶ καὶ τώρα περιβάλλει ἡμᾶς ἀπὸ τῆς νεότητος ἡμῶν καὶ ἀναπτυσσόμεθα τόσον δι' αὐτῆς, ὥστε κατέστη εἰς ἡμᾶς σὺν τῷ χρόνῳ αὐτονόητος.

Τῷ ὄντι ἡ ἐλληνικὴ τέχνη ἀπέκτησε διὰ τὴν Εὐρώπην σημασίαν ἣτις φθάνει πολὺ πέραν τῆς ἱστορικοῦ αὐτῆς ὑποστάσεως· δὲν ὑπάρχει δὲ καμμία ἀμφιβολία ὅτι εἰς τὸν μοναδικὸν ὅλον τὸν ὅποιον διεδραμάτισε, σπουδαιοτάτην σημασίαν εἶχεν ὁ ἀποχωρισμὸς αὐτῆς ἀπὸ τῶν

προσανατολισμόν πρὸς τὴν πρακτικὴν τῆς ζωῆς πείραν καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ τέχνη αὕτη ἠθέληε νὰ παραστήσῃ τὸν κόσμον, ὅπως ἀντιλαμβάνεται αὐτὸν ὁ θεώμενος, ὁ θεωρῶν καὶ οὐχὶ ὁ ἐνεργῶν, ὁ πρακτικὸς ἄνθρωπος. Εἰς τοὺς Ἕλληνας παρουσιάζεται μία **ἀντικειμενικότης ἀνευ ἐνδιαφέροντος**, αὕτη δὲ εἶναι ἐκείνη ἡ ὁποία καὶ σήμερον ἀγεί πολλοὺς εἰς τὸ νὰ συνταυτίσωσιν τὴν ἑλληνικὴν τέχνην, κατὰ τὰ κύρια αὐτῆς χαρακτηριστικά, πρὸς τὴν τέχνην ἐν γένει ἢ πρὸς τὴν κατ' ἐξοχὴν αἰγιῶν τέχνην.

Ἐντεῦθεν γίνεται προαιτέρω κατάληπτόν καὶ ἐμφανίζεται συγχρόνως βυθίζεται ἱστορικῶς θμελιωμένον τὸ γεγονός ὅτι ὁ Kant ἐθεώρει τὴν ἀνευ «ἐνδιαφέροντος θέαν» (interesselose Anschauung) ὡς ἐν χαρακτηριστικὸν πύσης τέχνης. Διὰ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ δι' ὅλην τὴν ἐξ αὐτῆς ἐξαχτωμένην τέχνην τὸ γνῶρισμα τοῦτο εἶναι τῷ ὄντι ἀκριβές. Ἀπασα ἡ νεοτέρα αἰτιμητικὴ, ἐρ' ὅσον αὐτὴ συσχετίζεται πρὸς τὸ αἰσθητικὸν ἔργον τοῦ Kant, ἐργάζεται συναπῶς διὰ μιᾶς ἐννοίας τῆς τέχνης ἡ ὁποία ἔχει τὰς ρίζας αὐτῆς ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐποχῇ τῆς ἀνθρωπότητος.

Τὸ ἐρώτημα, ἂν δικαιούμεθα νὰ ἐπιθυμοῦμεν νὰ εἶχ' ἄλλως τὸ πρῶγμα, δὲν πρέπει νὰ ἀνακύβῃ ἐντεῦθεν. Μόνον τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι βέβαιον, ὅτι διὰ πολλοὺς ἡ τέχνη καὶ σήμερον ἐπιτυγχάνει τότε μόνον τὸ κορυφωμα αὐτῆς, ὅταν δημιουργεῖ μιᾶν θεατὴν εἰκόνα τοῦ κόσμου, χάριν τῆς ὡραίας θέας, εἰς τὸ ἴσον ὥστε, ὅταν τις θεωρεῖ τὴν εἰκόνα ταύτην, νὰ σιωποῦν ὅλαι αἱ πρακτικαὶ ἐπιθυμίαι καὶ αἱ ἀνάγκαι τῆς ἐνεργοῦ ζωῆς. Ἀναφορικῶς πρὸς τοῦτο δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ ἑλληνισμὸς διὰ τοῦ ἀποχρητισμοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τὴν πραγματιστικὴν «κοσμοθεωρίαν» (Weltanschauung) καὶ διὰ τῆς προσηλώσεώς του εἰς τὴν θέαν τὴν ἐστερημένην συμφέροντος, ἐπέτυχε μιᾶν ζωηρότητα καὶ μιᾶν νεότητα κατὰ τῆς ὁποίας αἱ γυλιετηρίδες οὐδὲν ἠδυνήθησαν νὰ πράξωσι.

III

Αἱ ὑποδείξεις αὗται ἀρκοῦν εἰς τὸ νὰ καταστήσουν σαφῆ τὴν οὐσιώδη διαφορὴν τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ ἑλληνικῆς καὶ αἰγυπτιακῆς τέχνης. Τὰ νῦν στρεφόμεθα πρὸς τὸ πεδῖον τῆς γνώσεως τὸ ὁποῖον πρὸ παντὸς ἐνδιαφέρει ἡμᾶς καὶ ἐροτῶμεν, ὑπὸ πᾶσαν ἐπιφυῖν εἶναι δυνατόν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ μιᾶς ἀνάλογίης μεταξὺ τῆς

καλλιτεχνικῆς δημιουργίας καὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ διανοεῖσθαι τῶν Ἑλλήνων ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ἔργα τῶν Αἰγυπτίων ἐπὶ ἀμφοτέρων τῶν πεδίων τούτων.

Βεβαίως οἱ Ἕλληνες δὲν ἦσαν οἱ πρῶτοι οἱ ὁποῖα γενικῶς ἐζήτησαν τὴν γνῶσιν. Μία διαιδεδωμένη γνῶσις ὑπῆρχε πολὺ πρὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίως οἱ Αἰγύπτιοι ἐρευνηταὶ εἶχαν ἤδη ἀποκτήσει μίαν ποταμὴν γνῶσιν τοῦ κόσμου. Πιθανὸν οἱ Ἕλληνες νὰ ἐδιδάχθησαν παρ' αὐτῶν συνάμα δὲ καὶ ἡ τέχνη αὐτῶν δὲν ἔμεινε ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τῆς Αἰγυπτίας. Εὐθύς δὲ ὡς στρέφομεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν ὀλιγοῦτερον ἐπὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ περιεχομένου τῆς γνώσεως καὶ περισσότερον πρὸς τὸ γινώσκον ὑποκείμενον, ἐμφανίζεται εἰς μεῖζονα βαθμὸν καὶ ἀπὸ τὴν Αἰγυπτιακὴν τέχνην χαρακτηριστικόν τι, τὸ ὁποῖον ἐμποδίζει νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ Αἰγυπτιακῆς «ἐπιστήμης», ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ἣν οἱ Ἕλληνες βραδύτερον ἐκκλιέρησαν τὸ ἀγαθὸν τοῦτο τοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ Αἰγύπτιοι ἐρευνηταὶ, καὶ κατὰ τὸ διανοεῖσθαι ἀκόμη, δὲν ἀποχωρίζονται ἀπὸ τὰς ἀνάγκας τῆς πραγματικῆς ζωῆς ἢ ἀπὸ ἑνα οἰονδήποτε ἄλλου ἐξωθεωρητικὸν δεσμῶν. Ἐχρηιάζοντο τὴν γνῶσιν αὐτῶν κατὰ μέγα μέρος διὰ τὴν προᾶξιν αὐτῶν π.χ. διὰ χρονομετρήσεις καὶ γεωμετρήσεις, διὰ τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἐδάφους, διὰ τὴν εἰσπραξίν τῶν φόρων κ.τ.λ. καὶ ἐζήτουν τὴν γνῶσιν διὰ τοιούτους σκοπούς. Κατὰ τοῦτο ἡ γνῶσις αὐτῶν καὶ ἡ τέχνη εἶναι πραγματικῶς προσανατολισμένα. Ἐν τῇ λέξει «γεωμετρία» διετηρήθη μέχρι σήμερον ἡ ἔννοια τῆς ἀρχικῆς αὐτῆς καταστάσεως τῆς ἐρεῦνης. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὠνόμαζέ τις ἐν ἀρχῇ οὕτω πως ἦτο πραγματικῶς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὑποδηλοῖ ἡ λέξις αὕτη, ἦτοι ἡ τέχνη πρὸς μέτρησιν τῆς γῆς καὶ ὄχι «ἐπιστήμη». Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ διὰ τὰ ἄλλα πεδία τῆς γνώσεως. Παρὰ τῶν ἱερέων ἡ γνῶσις ἐτέθη βεβαίως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει δὲν δικαιούμεθα νὰ ὁμιλοῦμεν περὶ πραγματιστικοῦ προσανατολισμοῦ. Τοῦτο ὅμως δι' ἡμᾶς δὲν ἀποτελεῖ θεμελιώδη διαφορῶν, καθότι καὶ ἐνταῦθα ἡ ἀναζητήσις τῶν γνώσεων ἔμεινε εἰς μίαν σχέσιν ὑπηρεσίας. Ἐκεῖ ὅπου, ἐνεκα ἐξωθεωρητικῶν σκοπῶν, συσσωρεύει τις τὰς γνώσεις δὲν εἶναι δυνατόν, καὶ ἂν ἀκόμα οἱ σκοποὶ οὗτοι εἶναι ὅσον ἔνεστι ὑψηλοὶ καὶ ἂν ἀκόμα ἀποκτᾷ τις ὅσον ἔνεστι περισσοτέρας γνώσεις περὶ τοῦ κόσμου, νὰ γεννηθῇ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ἀπεκάλουν μεταγενεστέρως φιλοσοφίαν.

Βεβαίως καὶ τὸ ἐλληνικὸν διανοεῖσθαι ἀναφέρεται πάντοτε εἰς γνώσεις αἱ ὁποῖαι προέκυψαν ἀπὸ συμφέροντα ἐξωθεωρητικά. Ἐφ' ὅσον ὅμως ἐπρόκειτο μόνον περὶ τῶν γνώσεων αὐτῶν, δικαιούμεθα νὰ ὀμιλῶμεν περὶ προδρομικῶν σταδίων τῆς κυρίως ἐλληνικῆς φιλοσοφίας. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον διὰ τοὺς Ἕλληνας ἦτο φιλοσοφία ὑπάσχει τὸ πρῶτον ἐκεῖ ὅπου ἡ ἔρευνα πρὸς τὴν γνῶσιν ἔχει ἀποκτήσῃ αὐτοτελῆ ὑπόστασιν, τοῦτέστι ἔχει ἀποχωρισθῆ ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς μύθους, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ συμφέροντα τῆς πρακτικῆς ζωῆς. Τοιοῦτος δὲ τις ἀποχωρισμὸς ἀπὸ τὸν πραγματισμὸν συνετελέσθη παρὰ τοῖς Ἕλλησι, ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς γνώσεως σαφέστερον ἢ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς τέχνης, οὕτως ὥστε ἐνταῦθα νὰ ἐμφανίζεται πλήρως ἡ θεμελιώδης διαφορὰ αὐτῶν ἀπὸ τῶν αἰγυπτίων.

Ἡ ἀρχὴ ἡ ὁποία κεῖται εἰς τὸ βῆθος τῆς νέας στροφῆς τοῦ διανοεῖσθαι εἶναι δυνατόν νὰ καθορισθῆ, ἀναφορικῶς πρὸς τὸν ἄνθρωπον ὅστις διανοεῖται, ὡς ἀκολουθῶς· ὁ ἐρευνητὴς διάκειται τότε μόνον, κατὰ τὴν ἐλληνικὴν ἔννοιαν ἐπιστημονικῶς ἢ φιλοσοφικῶς, ὅταν δὲν ζητεῖ τὴν γνῶσιν, ἵνα δι' αὐτῆς ἐπιτύχῃ σκοπὸν τινα κείμενον ἐκτὸς αὐτῆς, ἀλλὰ ὅταν ἐπιδιώκει τὴν γνῶσιν μόνον ἕνεκα τῆς γνώσεως, τοῦτέστι ὅταν ἀφροσιώνεται εἰς τὸ πρᾶγμα ἄνευ συμφέροντος καὶ δὲν ἐπιθυμεῖ τίποτε ἄλλο ἢ νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀντικειμενικότητα τῶν ὄντων.

Ἄν ἐννοήσωμεν τὸ οὐσιώδες τοῦτο χαρακτηριστικὸν ὡς τὸ ἐξηγήσαμεν, τότε εἶναι καταφανὴς ἡ συγγένεια μιᾶς τοιαύτης στροφῆς τοῦ πνεύματος πρὸς ἐκείνην τὴν ὁποίαν προηγουμένως ἀνεπτύξαμεν διὰ τὴν τέχνην καὶ δὴ παρ' ὅλης τῆς διαφορᾶς τὰς ὁποίας τὰ δύο ταῦτα πεδία παρουσιάζουν. Εἶδομεν ὅτι ὁ Ἕλλην καλλιτέχνης θέλει νὰ παραστήσῃ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον προσφέρεται εἰς τὸν ὀφθαλμὸν. Ἐνδιαφέρει δὲ αὐτὸν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον βλέπει καὶ ὄχι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πράττει. Ὁ Ἕλλην φιλόσοφος θέλει, διὰ πρώτην φοράν ἐν Εὐρώπῃ, καὶ ἐφ' ὅσον γνωρίζομεν ἐπὶ τῆς γῆς καθόλου, νὰ γνωρίσῃ τὸν κόσμον ὅπως αὐτὸς ἀκριβῶς εἶναι, ἄνευ οὐδενὸς ἄλλου ἐνδιαφέροντος τὸ ὁποῖον τυχὸν θὰ προέκυπτεν ἐκ τῆς γνώσεως τῆς οὐσίας τοῦ κόσμου. Οὕτω πως γεννᾶται τὸ πρῶτον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀποκαλοῦμεν σήμερον «θεωρητικὸν ἄνθρωπον», ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν πρακτικόν, τύπος ὅστις πρὸ τῶν Ἑλλήνων δὲν ὑπῆρχε καὶ ὅστις ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐντεῦθεν δὲν ἐξηφανίσθη ποτὲ ἀπὸ τὴν Εὐρώ-

πην, ἥτοι ἔμεινε νέος ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τὴν ἀνωτέρω ἀναφερθεῖσαν.

Εἶναι εὐκόλον νὰ καταδειχθῇ ὅτι κατὰ τὰς σκέψεις αὐτὰς δὲν πρόκειται περὶ ἀπλῆς κατασκευῆς (construction) τὴν ὁποῖαν ἐκ τῶν ὑστέρων ἀναφέρομεν εἰς τὸ πρῶγμα, περὶ οὗ πρόκειται. Τὸ πρῶτον χωρίον ἐν τῇ ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ εἰς τὸ ὁποῖον ἀπεντῆ ἡ λέξις «φιλοσοφεῖν» μαρτυρεῖ περὶ τοῦ ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ χωρίου τούτου γνωρίζει ἀκριβῶς ποῖα ἦτο ἡ ἔννοια τοῦ πρώτου φιλοσοφεῖν κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀντίληψιν. Ὁ Ἡρόδοτος ἐμφανίζει τὸν Κροῖτον λέγοντα πρὸς τὸν Σίλωνα ὅτι ἤκουτε «ὡς φιλοσοφῶν γῆν πολλὴν θεωρείης εἵνεκεν ἐπελήλυθα». Διὰ τοῦ χωρίου τούτου ἐκφράζεται σαφέστατα ὅτι ἔνεκα τῆς θεωρίας ἐπιχειρεῖ τις μικρὰ ταξείδια καὶ ὅτι ἔνεκα τῆς θεωρίας «φιλοσοφεῖ» τις. Τοῦτο κινεῖ τὴν κατάληξιν τοῦ βιογράφου, ὅστις ἐκτιμᾷ τὴν γνῶσιν μόνον ἔνεκα πρακτικῶν σκοπῶν, κατ' ἀκολουθίαν δὲν γνωρίζει ἀκόμη τὴν θεωρίαν. Τῷ ὄντι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ νέου τινός, ἡ δὲ ἐκπλήξις τοῦ κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἔννοιαν προφιλοσοφικοῦ ἢ προεπιστημονικοῦ ἀνθρώπου εἶναι λίαν εὐνόητος.

Βεβαίως ὑπάρχει μεταξὺ τῶν πραγματιστικῶν καὶ τῶν καθαρῶς θεωρητικῶν διακειμένων ἐρευνητῶν, ὡς ἀπανταχοῦ ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει, σειρὰ μεταβατικῶν βαθμίδων. Τὰς εἰδικὰς αὐτὰς μορφὰς δυνάμεθα ἐνταῦθα νὰ παρίδωμεν. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐνδιαφέρει ἡμᾶς δυνάμεθα νὰ ἐκφράσωμεν καὶ ὡς ἐξῆς· κατὰ τὴν γέννησιν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας προατηροῦμεν ἀντιστροφὴν τινα τῆς σχέσεως τοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ μέσου. Ὁ προεπιστημονικὸς ἀνθρώπος, ὁ ὁποῖος εἶναι πραγματιστικῶς προσανατολισμένος, ζητεῖ τὴν γνῶσιν διὰ νὰ ζήσῃ. Ὁ Ἕλλην ἢ γενικῶς ὁ θεωρητικὸς ἀνθρώπος ἀπομακρύνεται τόσον ἀπὸ ὅλας τὰς πρακτικὰς ἀνάγκας, ὥστε ζῆ διὰ νὰ γνωρίζῃ. Ἴσως πρέπει νὰ προσθέσωμεν ὅτι τὰ δύο ἄκρα σπανίως μόνον ἀπαντῶσι ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐν τῇ καθαρᾷ αὐτῶν μορφῇ. Ἡ ἀντιπαράστασις ὁμοῦ τῶν τύπων εἶναι παρὰ ταῦτα διδακτικὴ διὰ τὸν ἐννοιολογικὸν διαφωτισμὸν τῆς οὐσίας τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς γνώσεις τῶν Αἰγυπτίων.

Πρὸς σαφεστέραν δήλωσιν τῆς ἀρχῆς, ἡ ὁποία διεῖπεν τοὺς Ἕλληνας, διατυποῦμεν τὸ πρῶγμα ἐν τέλει ὡς ἐξῆς· πρὸ τῶν ἑλλήνων αἱ γνώσεις ἦσαν μόνον ἀγαθὸν ἐξηρητημένον ἢ σχετικὸν (Be-dingungsgut) τὸ ὁποῖον τότε μόνον ἐξήτει τις νὰ πραγματοποιήσῃ,

ὅταν αἱ προϋποθέσεις τὰς ὁποίας ἔπρεπε νὰ ἐκπληρώσῃ ἦσαν δεδο-
 μέναι. Ἡδὴ ἡ γνῶσις μεταβάλλεται εἰς ἀγαθὸν τὸ ὁποῖον ἐπιζητεῖ-
 ται ἔνεκα τῆς ἐμφύτου ἀξίας αὐτοῦ. Ἡ γνῶσις συνεπῶς εἶναι
 δυνατόν νὰ κατέχῃ ὄχι μόνον σχετικὴν ἢ ἐξηρητημένην ἀ-
 ξίαν, ἀλλὰ καὶ *ιδίαν ἀξίαν*. Τῇ ἀληθείᾳ τὸ πρᾶγμα ἔχει οὕτω.
 Τὴν ἀξίαν δὲ ταύτην ὀνομάζομεν «ἀλήθειαν». Εἰς τοὺς Ἕλλη-
 νας ἐμφανίζεται αὕτη ὡς αὐθυπόστατος καὶ αὐτάρκης ἀξία, ἡ ὁποία
 δὲν ἔχει πλέον ἀνάγκην μιᾶς δικαιολογίας διὰ ἐξωθεωρητικῶν ἀγα-
 θῶν ἢ καὶ διὰ τῆς χρησιμότητος ἐν τῇ πρακτικῇ ζωῇ.

IV

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐννοοῦμεν ὑπὸ αἰωνίαν νεότητα τῶν Ἑλλή-
 νων ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ δὲν θὰ εἶναι πλέον ἀμφίβολον. Δεδομένου ὅτι
 τὸ ἄνθος τοῦ Ἑλληνικοῦ διανοεῖσθαι ἀναπτύσσεται ἀπ' ἐνὸς μὲν ἀρ-
 νητικῶς διὰ τοῦ ἀποχωρισμοῦ ἀπὸ τὸν πραγματισμὸν καθόλου, ἀπ' ἑ-
 τέρου δὲ θετικῶς διὰ τῆς ἐκτιμήσεως τῆς ἀξίας τῆς ἀληθείας, ὡς ἀξίας
 αὐθυποστάτου, ἡ καλουμένη ἀρχαιότης ὀφείλει συγχρόνως εἰς
 τὰ αἷτια ταῦτα τὸ γεγονὸς ὅτι ἐξακολουθεῖ νὰ ζῆ μέχρι τῶν ἡμερῶν
 ἡμῶν. Ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος σήμερον φιλοσοφεῖ δέον πάντοτε νὰ γίνεταί
 νέος ὡς ἐπιστήμων, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅφ' ἦν οἱ Ἕλληνες πρὸ χιλιετη-
 ρίδων ἦσαν νέοι. Δέον ἐλεύθερος ἀπὸ τὰ συμφέροντα τῆς ζωῆς νὰ
 θεωρῇ τὴν ἀλήθειαν ὡς αὐθυπόστατον ἀξίαν. Τὸ βῆμα ἀπὸ τῶν δεσμῶν
 τῆς πραγματιστικῆς ἀντιλήψεως, ἡ ὁποία κυριαρχεῖ ἀρχικῶς πάντων
 ἡμῶν, πρὸς τὴν πλήρη ἀπελευθέρωσιν ἀπ' αὐτοῦ καὶ τὴν καλ-
 λιέργειαν τῆς γνώσεως, ἔνεκα τῆς γνώσεως, εἶναι ἀκόμη σή-
 μερον τὸ βῆμα ἀπὸ τοῦ ὁποίου, πᾶς τις ὅστις ἐπιθυμεῖ ἐπιτυχῶς νὰ
 φιλοσοφήσῃ ἐπιστημονικῶς, δέον νὰ ἀρχίσῃ.

Ἀλλὰ ἴσως, κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀκριβῶς ἐποχὴν, προκύψει ἡ ἀμ-
 φιβολία, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ νεότης, παρὰ ταῦτα, παρῆλθε πρὸ πολλοῦ,
 τοσοῦτω δὲ μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ ἡμετέρα ἐποχὴ ὑπέστη τὸν
 πραγματισμὸν ῥητῶς ὡς «φιλοσοφίαν». Δὲν δικαιούμεθα δὲ τὴν κίνη-
 σιν ταύτην νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀπομεμονωμένον τι γεγονὸς, διότι ἐμ-
 φανίζεται ὡς σύμπτωμα τάσεων λίαν διαδεδομένων, αἱ ὁποῖαι εἶναι
 γνωσταὶ ἐσχάτως ὑπὸ τὸ ὄνομα «φιλοσοφία τῆς ζωῆς», θεωροῦνται
 δὲ μάλιστα καὶ λίαν σύγχρονοι.

Κατὰ τὰς προσφιλεῖς αὐτὰς ἀντιλήψεις θέλει τις πέραν οὐχὶ νὰ ζῆ δια νὰ φιλοσοφῆ, ἀλλὰ νὰ φιλοσοφῆ δια νὰ ζῆ. Δηλαδή νομίζει τις ὅτι τὸ φιλοσοφεῖν δύναται νὰ δικαιολογηθῆ μόνον, ἐφ' ὅσον τίθεται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ζωῆς. Βεβαίως δὲν εἶναι πάντοτε ἐντελῶς σαφές τί ἐννοεῖ τις ὑπὸ τῆς ἐννοίας «ζωὴν». Ἡ καθαρῶς ζωϊκὴ ὑπαρξίς, τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος μετέχει ὡς καὶ οἰοσδήποτε ἄλλος ὄργανισμός, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀπασχολῆσῃ ἡμᾶς σοβαρῶς ἐνταῦθα. Ἡ ζωὴ αὐτὴ γενικῶς δὲν χρειάζεται φιλοσοφίαν. Δὲν συνεπῶς νὰ ἐννοῆ τις μίαν ζωὴν εἰδικῆς μορφῆς, ἡ ὁποία ὅπωςδήποτε ὑπερβαίνει τὴν γυμνὴν ζωὴν, τὸ ζωῶδες. Τῶ ὄντι δὲ διανοούμενοί τινες, ὡς οἱ Kierkegaard καὶ Nietzsche, τοὺς ὁποίους πολλοὶ «ὑπερεπιστημονικοὶ» φιλόσοφοι τῆς ζωῆς ἀκολουθοῦν σήμερον καὶ οἵτινες ἀμφοτέρωθεν θέλουν νὰ προσανατολίσουν τὴν φιλοσοφίαν εἰς ἐξωθεωρητικὰς ἀξίας, ἔμειναν τοῦλάχιστον μακρὰν παντὸς πραγματισμοῦ ἐπιδιώκοντες τὴν ὠφελιμότητα. Ἀλλὰ ὅπωςδήποτε καὶ ἂν ὀρίσῃ τις τὸ νόημα τῆς ζωῆς εἰς τὸ ὅποιον ἔξω νὰ ὑπηρετῆ ἡ φιλοσοφία, εὐθὺς ὡς θέσει κανεὶς τὴν γνώσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἐνὸς οἰοσδήποτε ἐξωθεωρητικοῦ σκοποῦ, ἀπιστοὶ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχὴν τοῦ φιλοσοφεῖν. Τοιαύτη τις στάσις δικαιολογεῖται; Ἀναφορικῶς πρὸς τοῦτο ὡς τελοῦν ἐν τέλει τοῦλάχιστον μερικὰ ἐρωτήματα τὰ ὅλοια προκύπτουν ἐκ τῆς παρατηρήσεως τοῦ παρελθόντος. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲν δυνάμεθα νὰ προχωρήσωμεν πέραν τῆς ἀπλῆς θέσεως τοῦ προβλήματος.

Περιοριζόμεθα συγκεκριμένως εἰς τὴν φιλοσοφίαν, τοῦτέστι παραβλέπομεν οὐχὶ μόνον τὴν τέχνην, ἀλλὰ καὶ τὰς εἰδικὰς ἐπιστήμας. Ἄν ἡ τέχνη καταπίπτει ὅταν ἀπιστοὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχὴν τῆς καθαρᾶς ἀντικειμενικῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὸν θεατὸν κόσμον, τοῦτο εἶναι πρόβλημα τὸ ὅποιον λύεται μόνον διὰ ἐνδελεχοῦς ἐρεῦνης. Περὶ δὲ τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν δὲν ἔχομεν ἀνάγκην νὰ ὀμιλήσωμεν ἐνταῦθα, διότι ἐν αὐταῖς ἡ ἑλληνικὴ νεότης, ὄχι μόνον ἐξακολουθεῖ τῶ ὄντι νὰ ζῆ, ἀλλὰ καὶ διότι οὐδεὶς βεβαίως θὰ ἰσχυρίζετο ὅτι δικαιολογοῦνται αὗται μόνον ἐφ' ὅσον τίθενται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐξωθεωρητικῆς ζωῆς. Τότε θὰ ἔπρεπε τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης διὰ τὰ ὅποια ὑπερηφανεύεται τις σήμερον, νὰ θεωροῦνται ἄνευ ἀξίας, διότι ἡ ἐξωθεωρητικὴ αὐτῶν ἀξία εἶναι ἐντελῶς προβληματικὴ. Ὅστε ἐνταῦθα ἐνδιαφέρει ἡμᾶς μόνον ἡ φιλοσοφία ὡς γνώσις τοῦ συνόλου τοῦ κόσμου. Μόνον ἀπὸ αὐτὴν ἀξιοὶ τις πολλαχῶς νὰ τεθῆ εἰς τὴν

ὕπηρεσίαν τῆς ζωῆς. Τί σημαίνει ὁμως τοῦτο ἀναφορικῶς πρὸς τὸ παρελθὸν τῆς φιλοσοφίας;

Πρὸ παντὸς δεόν νὰ προσέξωμεν τοῦτο· ὅταν ὑποτίθεται ὅτι ἡ φιλοσοφία δεόν νὰ τεθῇ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ζωῆς, τότε εἶναι συνεπὲς νὰ ἀρνεῖται τις εἰς τὴν «φιλοσοφίαν τῆς ζωῆς» τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐπιστήμης γενικῶς, διότι «φιλοσοφία» — ὑπὸ τὴν ἑλληνικὴν ἔννοιαν — δὲν εἶναι τῷ ὄντι δυνατόν νὰ θεωρεῖται πλέον ἐπιστήμη, ἀλλὰ παύση νὰ εἶναι προσανατολισμένη εἰς τὴν αὐθυπόστατον ἀξίαν τῆς ἀληθείας. Τοῦναντίον ἡ «φιλοσοφία» θὰ ἔπρεπε, οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, νὰ ἀναιρέσῃ τὸ βῆμα τὸ ὁποῖον ἔκαμαν ἄλλοτε οἱ Ἕλληνες καὶ διὰ τοῦ ὁποῖου κατέλαβον κυρίαρχον θέσιν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς Εὐρώπης καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πνευματικὴν ἐκείνην κατάστασιν, ἣ ὁποία ὑπῆρχε παντοῦ, ὅπου πρὸ τῶν ἐλλήνων ἐπεδίωκε τις τὴν γνῶσιν, ἦτοι νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν ἀπλὴν χρησιμότητα τῆς γνώσεως. Δυνάμεθα νὰ χαιρετίσωμεν μίαν οὕτω πῶς βαδίζουσαν «ὑπερεπιστημονικὴν» φιλοσοφίαν τῆς ζωῆς καὶ νὰ θεωρήσωμεν αὐτὴν ὡς πρόοδον, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ἑλληνικὸν τρόπον τοῦ φιλοσοφικοῦ σκέπτεσθαι; Εἶναι δυνατόν μία τοιαύτη ἐπιστροφή νὰ σημαίνει μίαν πρόοδον; Δὲν κεῖται τοῦναντίον μία τοιαύτη κατάστασις ἔξω τῆς ἐπιστήμης καὶ δὲν εἶναι συνεπῶς σημεῖον καταπτώσεως;

Σήμερον ἀσχολοῦνται τινες πολλαπλῶς μὲ τὸ πρόβλημα, ἂν φερόμεθα πρὸς κατάπτωσιν ἢ ἂν κινούμεθα πρὸς ἀνύψωσιν. Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀπαντήσωμεν κατὰ τρόπον ἰσχύοντα δι' ὅλα γενικῶς τὰ πεδία τοῦ πολιτισμοῦ, διότι αἱ λέξεις ἀνύψωσις καὶ κατάπτωσις ὑποδηλοῦν, ὡς ἐπίσης καὶ αἱ λέξεις πρόοδος καὶ ἐπιστροφή, ἀξιολογικὰς ἐννοίας, πρέπει δὲ νὰ γνωρίζῃ τις τὸ μέτρον τῆς ἀξίας, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐφαρμόσῃ, διὰ νὰ δύναται νὰ ὁμιλήσῃ ἐλλόγως καὶ σαφῶς περὶ δρόμου ὁδηγοῦντος πρὸς τὰ «ἄνω» ἢ πρὸς τὰ «κάτω». Ἐπίσης δὲν πρέπει νὰ προὑποθέσῃ τις ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ χαρακτηρισθοῦν καὶ νὰ κριθοῦν ὅλα τὰ πεδία τοῦ πολιτισμοῦ μιᾶς ἐποχῆς διὰ τοῦ μέτρου τούτου κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Εἶναι δυνατόν π.χ. νὰ καταπίπτῃ ἡ τέχνη, ἐνῶ ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ νὰ παρουσιάσῃ νέους ἀνθούς, ἢ νὰ προοδεύῃ ὁ τεχνικὸς πολιτισμός, ἐνῶ ἡ πολιτικὴ ζωὴ νὰ καταπίπτῃ. Χωρὶς αὐθαιρεσίαν δὲν δυνάμεθα ἐνταῦθα νὰ γενικοποιήσωμεν. Εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ θεωρήσωμεν ἕκαστον πεδῖον τοῦ πολιτισμοῦ χωριστὰ καὶ διὰ τοῦτο δὲν

πόθησαν κατὰ προηγουμένους αἰῶνας καλλίτερον, οὐχὶ δὲ σπανίως ἀνηρέθησαν ἔκπαλαι κατὰ τρόπον πειστικόν. Οἱ διανοούμενοι, οἱ ὅποιοι ὡς φιλόσοφοι κινοῦν σήμερον τὸ ἐνδιαφέρον εὐρυτέρων κύκλων, γνωρίζουν πολλάκις ἐλάχιστα ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἐπεξηρογιάσθησαν οἱ πρόδρομοι αὐτῶν. Ἐνεκα δὲ τοῦ λόγου τούτου εἶναι ἀδύνατον νὰ φθάσωμεν εἰς μίαν οὐσιώδη ἐπιστημονικὴν πρόοδον. Ἐπιτρέπεται ὅμως νὰ γίνῃ τοῦτο αἰτία εἰς τὸ νὰ καταθέσωμεν τὰ ὄπλα καὶ νὰ ἀπελπισθῶμεν ἀπολύτως περὶ τοῦ φιλοσοφεῖν, κατὰ τὴν ἀρχικὴν, τοῦτέστι τὴν ἑλληνικὴν ἔννοιαν; Πᾶσα ἐπιστήμη διέρχεται τοιαύτας ἐποχὰς κατωτέρας παραγωγικότητος. Τὰ δυσχερέστατα δὲν ἐπιτυγχάνονται πάντοτε. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν ὑπομονήν. Ἀπελπιστικὴ γίνεται ἡ κατάστασις μόνον ὅταν ἀρνεῖται τις εἰς τὴν φιλοσοφίαν τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐπιστήμης καὶ θεωρεῖ τὸ γεγονός τοῦτο ὡς μίαν «πρόοδον». Ἐφ' ὅσον παραιτεῖται τις ἐκ τῶν προτέρων τῆς δυνατότητος τῆς γνώσεως τοῦ κόσμου διὰ θεωρητικῶν μέσων, ἀρνεῖται τις συνάμα ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ ὑψιστος σκοπός, οὐχὶ μόνον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ὑφ' ὄλων ἐκεῖνων τῶν φιλοσόφων τοῦ παρελθόντος, τοὺς ὁποίους ὀνομάζομεν «μεγάλους»· οὕτω δὲ αὐτοδικάζεται τις εἰς τὴν στειρότητα, εἰς τὴν ἀκαρπία καὶ τὴν *κατάπτωσιν* ἐπὶ τοῦ πεδίου ἐφ' οὗ οἱ Ἕλληνες ἐδημιούργησαν τὴν φιλοσοφίαν. Οὕτω πως ἑλλείπει ἡ *conditio sine qua non* διὰ πᾶσαν φιλοσοφικὴν παραγωγικότητα· αὕτη δὲ εἶναι ὁ θεωρητικὸς ἄνθρωπος.

Πῶς θέλει νὰ θεμελιώσῃ τις τὴν ἀναγκαιότητα ἐνὸς τοιούτου βήματος; Τῇ βοηθείᾳ τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπιχειρήσῃ τις νὰ πράξῃ τοῦτο, ἐφ' ὅσον εἶναι συνεπὴς πρὸς ἑαυτόν, διότι ἡ ἐπιστήμη, οὕτω πως διδάσκουσί τινες, δὲν δύναται νὰ ἀποφασίσῃ περὶ ἐνὸς φιλοσοφικοῦ ζητήματος, καὶ συνεπῶς ἡ ἀλήθεια δὲν ἀποτελεῖ αὐθυπόστατον ἀξίαν. Μήπως ἔχει τις ἄλλα π.χ. ἠθικὰ αἰτία διὰ τὰ ὅποια νὰ δικαιούται νὰ ὑπερηφανεύεται ὅτι εὐτυχῶς ἀπηλλάγη ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸν νεανικὸν στάδιον τῆς φιλοσοφίας; Πολλοὶ ἴσως σκέπτονται οὕτω πως, ἀλλὰ τὰ «αἰτία» αὐτὰ δὲν εἶναι βεβαίως βάσιμα. Εἰς τὸν πλήρη ἠθικοῦ ὀξέος (*moralinsaurer*) λόγον τῶν ἐπιγόνων τοῦ Nietzsche, καθ' ὃν ἡ παραδοχὴ καὶ ἡ τάσις πρὸς τὸ σύστημα εἶναι ἑλλειψίς εἰλικρινείας, δέον τοῦναντίον νὰ ἀντιταχθῇ ὁ ἐπίσης ἰσοδύναμος τοῦλάχιστον ἰσχυρισμός, ὅτι ὅλαι αἱ σήμερον διαδεδομέναι καὶ ὡς ὑπερεπιστημονικαὶ ἐκλαμβάνόμεναι τάσεις ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ἀποκαλύπτουσιν μίαν ἀξιολύπητον ἑλλειψίαν.

ἐκείνου τὸ ὅποιον ὁ Hegel ὠνόμασε «θάρρος τῆς ἀλήθειας, ὡς εὐθύς δὲ ὡς ἐπανεύρομεν τὸ θάρρος τοῦτο πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἢ φιλοσοφία θἀνανεωθῆ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τὴν ἑλληνικήν. Ὡς πρὸς τοῦτο χρ. ἀξίετα μόνον μία ἀπόφασις. Ἡ ἀπόκρυψις τῆς φιλοσοφίας ὡς ἐπιστήμης ἀποδεικνύεται συνελθὼς ὡς καθαρὰ ἀθάρσεια. Τὸ σύνθημα πρέπει νὰ εἶναι ἔμπρὸς μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ὄχι ὄπισθεν αὐτῶν.

Δικαιοσύμεθα ὅμως νὰ ἐλπίζωμεν κατὰ τὸ προσεχὲς μέλλον τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἀνανεώσεως τοῦ διανοεῖσθαι ὑπὸ τὴν ἑλληνικήν ἔνοιαν. Ἐν βλέμμα ἐπὶ τῆς ἱστορίας εἶναι δυνατόν νὰ παράσχῃ εἰς ἡμᾶς καὶ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο παρηγορίαν. Καὶ αὕτη ἡ σημερινὴ κήρυξις τῆς χροσκοπίας τῆς ἐπιστημονικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς μεταμορφώσεως αὐτῆς εἰς «ἀρετήν» δὲν εἶναι χαρακτηριστικὸν μόνον τῆς ἡμετέρας ἐποχῆς. Καὶ προγενέστερως ἐκήρυξαν τινες τὴν φιλοσοφίαν ὡς χροσκοπημένην ἢ κατὰστασις ὅμως αὕτη ὑπερνεκλήθη ἀμέσως ὡς ἀνεκλήθη τὸ θάρρος πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ὑπὸ ἀπολύτως «σύγχρονον» πνεῦμα ἔγραφε, ἵνα ἀνιφέρωμεν ἓν μόνον παράδειγμα, τῷ 1828 ὁ Wolfgang Menzel εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ περὶ τῆς γερμανικῆς φιλολογίας, τὸ ὅποιον, ἕνεκα τῶν ἐπιθέσεων αἷς ἐνεῖχε κατὰ τοῦ Goethe, ἐδημιούργησεν ἀντιπαθῆ ἐντύπωσιν, τὰ εἰρη. «Ὁ ὑψιστος **θρηλαμβος** τῆς φιλοσοφίας εἶναι ὅτι **οὐδέποτε** γίνεται αὕτη **ἀπόλυτος**, ὅτι συνδέει τὴν γνῶσιν τοῦ κόσμου πάντοτε πρὸς τὴν ἰδιορρυθμίαν τῶν πνευματικῶν φύσεων, ὅτι δεικνύει τὸν κόσμον πάντοτε εἰς τὸ κάτοπτρον ἑνὸς **ἀτομικοῦ** πνεύματος. Δύναται τις νὰ συγκρίνη τὴν φιλοσοφίαν πρὸς τὴν μουσικήν. Οἱ φιλόσοφοι παίζουν ἐπὶ τοῦ κόσμου». Οὕτω πως διανοοῦντο πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν εἰς τοὺς κύκλους τοῦ μεταγενεστέρου ρωμαντισμοῦ, κατ' αὐτὸν δὲ τὸν τρόπον διανοοῦνται πάλιν κατὰ τὴν σημερινὴν ἐποχὴν. Ἡ διαφορὰ εἶναι μόνον ὅτι οἱ σημερινοὶ νεορωμαντικῆ, καὶ ὅταν ἀκόμη στηρίζονται εἰς τὸν Kierkegaard καὶ εἰς τὸν Nietzsche, εἶναι πολλάκις λίαν πεζοὶ καὶ ἐστερημένοι παντὸς ρωμαντισμοῦ φιλισταῖοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ οὔτε καλλιτεχνικῶς προσανατολισμένοι, ἀλλὰ λίαν «ἄμουσοι». Ὅπως δὲ ὁ Wolfgang Menzel εἶναι σήμερον λησμονημένος οὕτω πως θὰ περιπέσουν εἰς τὴν λήθην καὶ οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ ὁμοιδεάται. Ἐκεῖνος ὁ ὅποιος δὲν πιστεύει εἰς μίαν θεωρητικῶς γενικὴν ἰσχὺν τῶν σκέψεων αὐτοῦ, ἥτις ὑπερβάλλουσιν τὸ «ἀτομικὸν τοῦ πνεύματος» αὐτὸς δὲν δύναται νὰ ἐξασκήσῃ μονίμως γενικὴν ἐπιρροήν. Ἡ μετα-

στροφή πρέπει συνεπῶς θᾶπτον ἢ βράδιον νὰ ἐπέλθῃ· δι' αὐτῆς οὐδὲν βεβαίως τὸ θετικὸν ἐπιτυγχάνεται, ἀλλὰ διανοίγεται καὶ ἐλευθερώνεται ὁ δρόμος διὰ μίαν ἀνύψωσιν τῆς φιλοσοφίας, ἢ ὅποια δύναται νὰ ἀναγεννηθῇ πάλιν, ἀναζητοῦσα τὴν γνῶσιν τοῦ κόσμου διὰ τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν μεθόδων.

Τὴν ἐλπίδα μάλιστα, ὅτι τοῦτο θὰ συμβῇ ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον, θὰ ἔπρεπε νὰ τρέφῃ τις κατ' ἐξοχὴν ὅταν διέπεται ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν τῆς φιλοσοφίας τῆς ζωῆς, ἐφ' ὅσον γνωρίζει νὰ διδάσκειται ἀπὸ τὸ παρελθόν. Τότε πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ ὑποθέσῃ ὅτι εἰς τὰς τάσεις, αἱ ὅποια, ὅταν πρόκειται περὶ τῆς γνώσεως τοῦ σύμπαντος, ἀρνοῦνται εἰς τὴν ἀλήθειαν τὴν ἀϋθυπόστατον αὐτῆς ἀξίαν, ὑποκρούπεται, ὑπὸ μίαν ὠρισμένην ἔννοιαν, ὅχι μόνον μία ἐναντίον τῆς ἐπιστήμης ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τῆς ζωῆς στρεφομένη προσπάθεια. Διάρκεια τῆς ζωῆς ὑπεράνω τῆς ζωῆς ἐξικνουμένη, ὅποιαν ἀκριβῶς ἐπιθυμεῖ ὁ φιλόσοφος τῆς ζωῆς, ὑπάρχει διὰ τὸν θνητὸν ἄνθρωπον μόνον ἐκεῖ ὅπου γνωρίζει νὰ ζῆ ὑπεράνω τοῦ ζωϊκοῦ βίου. Ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες ἐξετέλεσαν τὴν στροφήν, ἀπὸ τὴν ἀξίαν τῆς ζωῆς εἰς τὴν ἀϋθυπόστατον ἀξίαν τῆς ἀληθείας, διὰ τοῦτο καὶ ἠδυνήθησαν διὰ τῆς φιλοσοφίας αὐτῶν νὰ ζήσουν πολὺ πέραν τῆς χρονικῶς ἐξηρητημένης αὐτῶν ζωῆς καὶ οὕτω νὰ ζήσουν διὰ μέσου τῶν χιλιετηρίδων καὶ νὰ ἐπιτύχουν μίαν ἐπίγειον ἀθανασίαν. Ἄν δὲν ἐκαλλιέργουν τὰς ἀϋθυποστάτους αὐτὰς ἀξίας καὶ ἐξετίμων μόνον τὰς ἀξίας τῆς ἀπλῆς, γυμνῆς ζωῆς, τότε θὰ ἦτο τοῦτο ἀδύνατον. Τὸ γεγονὸς τοῦτο θὰ ἔπρεπε λοιπὸν νὰ κλονίσῃ κυρίως ἓνα φιλόσοφον τῆς ζωῆς ὡς πρὸς τὴν σοφίαν αὐτοῦ καὶ νὰ δείξῃ εἰς αὐτὸν ὅτι καὶ ὁ φιλόσοφος, ἐὰν θέλῃ νὰ μείνῃ ζωντανός, πρέπει νὰ ἀνανεωθῇ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν καθ' ἣν οἱ πρῶτοι Ἕλληνες ἦσαν νέοι, νὰ ἐννοήσῃ ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ θέσῃ τὴν ζωὴν αὐτοῦ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν μιᾶς ἀϋθυποστάτου ἀξίας, κειμένης ὑπεράνω τῆς γυμνῆς ζωῆς. Ἐν δὲ τῇ φιλοσοφίᾳ ἡ ἀξία αὕτη εἶναι ἡ τῆς ἀληθείας, ὅπως ἀνεκάλυψαν αὐτὴν οἱ Ἕλληνες ὡς ἀϋθυπόστατον ἀξίαν.